راهکارهای قرآنی و روایی اصلاح آسیب‌های رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر

معظم رشیدی
کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

MDOI-02-2026.0565
MNR-586-2-3B83F1

امر به معروف و نهی از منکر از ارکان اساسی اسلام و ضامن بقای ارزش‌های متعالی و اخلاقی در جامعه است. آمران و ناهیان حاملان این رسالت ارزشمند، جایگاه والایی در قرآن و روایات دارند. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی-تحلیلی و تأکید بر آموزه‌های قرآنی و روایی، به راهکارهای اصلاح آسیب‌های رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر می‌پردازد. سؤال اصلی این است که راهکارهای قرآنی و روایی اصلاح آسیب‌های رفتاری آمران و ناهیان کدام است؟ یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که آسیب‌های رفتاری آمران و ناهیان به دو دسته مستقیم و غیرمستقیم (اخلاقی) تقسیم می‌شوند. آسیب‌های مستقیم شامل تعارض گفتار و کردار، تمسک به بهانه عدم تأثیر، عدم رعایت اولویت‌ها و مراتب امر و نهی، اعمال سلیقه‌های ناموجه، بی‌توجهی به زمان و مکان، عدم پایبندی به حدود الهی و قضاوت عجولانه است. آسیب‌های غیرمستقیم شامل عالم بی‌عمل، ریا، تکبر، هوای نفس، خودخواهی، عدم پرهیزگاری، خوف از ضرر، ضعف غیرت دینی و طمع می‌باشد. راهکارهای قرآنی اصلاح این آسیب‌ها عبارتند از: اصلاح خویش مقدم بر اصلاح جامعه، هماهنگی حرف و عمل، بصیرت و آگاهی، صبر و اراده قوی، حسن خلق و نرم‌خویی، مهربانی و گذشت، توکل بر خدا، موقعیت‌شناسی و استمرار در امر و نهی. راهکارهای روایی نیز شامل شیوه‌های گفتاری (گفتار نرم، اختصار در بیان، ذکر خوبی‌ها، امر و نهی گروهی، تکرار و تداوم، تمجید و ستایش، نکوهش و ملامت، وعده و وعید، تشکر از پذیرش) و شیوه‌های رفتاری (ایجاد محیط مساعد، تکریم شخصیت، تغافل و تجاهل، رفق و مدارا، روش‌های عملی غیرمستقیم، شیوه نوشتاری، کنترل اجتماعی و ایجاد تشکل‌های اسلامی) می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: آسیب‌شناسی رفتاری، آمران به معروف، ناهیان از منکر، راهکارهای قرآنی، راهکارهای روایی، اصلاح رفتار

مقدمه

امر به معروف و نهی از منکر در آموزه‌های اسلامی از جمله مهم‌ترین فرائض می‌باشد که باعث برپایی دیگر فرائض می‌گردد. در نظام اعتقادی اسلام، انسان به عنوان جزئی مستقل از دیگران نیست، بلکه دارای حیاتی جمعی و زندگی اجتماعی است. علاوه بر مسئولیت داشتن نسبت به عملکرد خویش در برخورد با دیگر اعضای این جامعه انسانی، هم تکالیفی بر عهده دارد. از سوی دیگر اقتضای طبیعی انسان، گرایش به شهوات و تمایلات نفسانی است، او همواره در معرض تندادن به انواع رذایل و آلودگی‌ها، تجاوز به حقوق دیگران، افتادن در ورطه هلاکت و گمراهی است و به این دلیل بود که خداوند رسولان خویش را با شرایع و برنامه‌های آسمانی به مدد انسان فرستاد تا او را در مهار نمودن این طبیعت سرکش و تزکیه نفس طغیانگر، یاری رسانده و هدایت و تربیت او را در تنگناهای زندگی مادی به سوی خیر و صلاح دو جهان عهده‌دار شوند (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۵).اسلام دارای اصولی اعتقادی و عملی است، که مهم‌ترین اصل اعتقادی آن توحید و مهم‌ترین اصل عملی آن امر به معروف و نهی از منکر است، زیرا با عمل به چنین فریضه‌هایی است که سایر احکام الهی احیا و اجرا می‌گردد و زشتی‌ها از چهره جامعه و زندگی مسلمانان زدوده می‌شود و حضور ضروری صالحان در جامعه تثبیت می‌گردد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۷).امر به معروف و نهی از منکر، یکی از ارکان اسلام و ضامن بقای ارزش‌های متعالی و اخلاقی در جامعه است. در حیطه امر به معروف و نهی از منکر، آمران و ناهیان یکی از ارکان آنها هستند که در آیات و روایات جایگاه والایی دارند. شناخت آسیب‌های رفتاری و گفتاری

مسلمانان در جامعه اسلامی و بررسی کارنامه آنان در امر به معروف و نهی از منکر برای آسیب‌زدایی و رفع ضعف‌ها ضرورت دارد. باید آسیب‌ها و خطرات را شناخت و برطرف نمود. شناسایی عوامل بازدارنده امر به معروف و نهی از منکر و آگاهی از موانع اجرا و عمل به وظیفه امر به معروف و نهی از منکر برای احیای امر به معروف و نهی از منکر، لازم است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۵).بحث آسیب‌شناسی رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر نظر به بررسی رفتارهای آمران و ناهیان در جهت امر و نهی دارد و این تحقیق در نظر دارد از طریق آیات و روایات علاوه بر شناساندن آسیب‌های رفتاری در راستای امر و نهی به آمران و ناهیان شیوه‌های صحیح را به آنان ارائه دهد تا از طریق آنان بتوانند تأثیر بسزایی در پیشبرد امر به معروف و نهی از منکر در جامعه اسلامی داشته باشند (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۷).اهمیت و ضرورت بحث درباره آسیب‌شناسی آمران و ناهیان، در حقیقت به جایگاه و نقش ایشان در جامعه جهت نهادینه نمودن ارزش‌ها باز می‌گردد. چرا که واقعیت این است که زندگی معنا و حقیقت خود را در پرتو حاکمیت ارزش‌هایی با صبغه دینی می‌یابد و انسان با پذیرش این امور و اطاعت از تعالیم آن به عالی‌ترین کمالات می‌رسد؛ چنان که از دیدگاه اسلامی نیز ارزش‌ها و عمل به آنان محافظت کننده انسان از کژی و انحراف است؛ حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «الّذِینَ یَعْصِمُ»؛ رعایت دین و اهتمام در امور آن فرد را از حسرت و ندامت روز جزا و همچنین از خفت و ذلت در دنیا، او را حفظ می‌کند. زیرا این ارزش‌ها برخاسته از دینی است که برترین ستون و تکیه‌گاه آدمی است. حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «الّذِینَ اقوی عِما د» (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۵۵).لذا با اندک تأملی، ضرورت بحث درباره آسیب‌شناسی پیرامون آمران و ناهیان و عملکرد آنان معلوم می‌شود؛ چرا که وجود آسیب در هر یک از ایشان می‌تواند در انحراف جامعه نقش‌آفرین باشد. از این رو شناخت آسیب‌ها در آمران و ناهیان می‌تواند دستمایه خوبی برای پیشگیری از آفت‌زدایی در اشاعه امر به معروف و نهی از منکر و نیز بسط، ترویج، توسعه و در نهایت، نهادینه شدن این فرهنگ باشد، چنانکه امام علی (علیه السلام) می‌فرماید؛ «مَنْ لَمْ یَعْرِفْ مَصْ تَرَةَ الشّرِّ لَمْ یَقْدِرْ عَلَی الِ امْتِنَاعِ مِنْه» هرکس زبان چیزی را نشناسد، قادر به خودداری و پیشگیری از آن نیست (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۵۵).بنابراین شناخت و مطالعه «آسیب‌شناسی آمران و ناهیان» بدون توجه به برخی از نشانه‌های آسیب‌مند در آمران و ناهیان کاری ناقص است. در این پژوهش بخشی از آسیب‌های آمران و ناهیان، که پیرامون شیوه‌های رفتاری و گفتاری مستقیم ایشان است با عنوان؛ آسیب‌های رفتاری مستقیم مورد بررسی قرار خواهد گرفت (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۵۵).امر به معروف و نهی از منکر، سیستمی اجتماعی اسلامی، برای سالم سازی جامعه است. هویت اصلی امر به معروف و نهی از منکر و روح حاکم بر آن عبارت است از؛ متعادل سازی و بهینه سازی جاری و مستمر در اجتماع و ایجاد فضای بهینه، برای رسیدن به تعادل در روابط اجتماعی است، به بیان دیگر؛ امر به معروف و نهی از منکر، رفتاری اجتماعی است که بر اساس تشخیص نقص ناهنجاری در هر نقطه از سیستم جامعه، به کار گرفته شده و تکمیل یا اصلاح آن خواستار می‌شود (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۳۱).در جامعه اسلامی، نظارت و امر به معروف و نهی از منکر تنها وظیفه امامان و عالمان دین نیست، بلکه بر هر مسلمانی واجب است از خیرخواهی در حق دیگران دریغ نورزد و با تحقق شرایط، مردمان را با گفتار و رفتار از کار ناشایست باز دارد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۸).آسیب‌شناسی در این نوشتار، مطالعه مجموعه آفات و مشکلاتی است که ممکن است به شکل بالفعل یا بالقوه در رفتار، کردار، شیوه و روش آمران و ناهیان شکل گرفته باشد که در تأثیرگذاری این فریضه ارزشی (امر به معروف و نهی از منکر) می‌تواند نقش مهمی را ایفا نماید. آمران و ناهیان باید توجه داشته باشند که سخن گفتن از ارزش‌های دینی، پند و توصیه و... با عدم به کارگیری شیوه‌ها و روش‌های صحیح و مؤثر گفتاری و رفتاری، پیامدهای منفی بر مخاطبان به ویژه نسل جوان خواهد گذاشت و در نتیجه ترویج ارزش‌های مورد نظر، نه تنها نتیجه مثبتی به دست نمی‌آید، بلکه عکس‌العمل معکوسی به دنبال خواهد داشت (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۱).در این راستا پیشنهاد می‌شود که، به منظور تغییر گرایش‌های روحی و فکری به کمک طراحی و اجرای کارگاه‌های آموزشی (رفتارشناسی، کیفیت و شیوه‌های صحیح نهادینه کردن ارزش‌های الهی در خانواده و اجتماع) برای آمران و ناهیان سازمان‌های دولتی و غیردولتی قدمی سازنده محسوب می‌شود و ایجاد ساختار متمرکز و نافذ برای امر به معروف و نهی از منکر از قبیل؛ تشکیل وزارت‌خانه یا سازمان امر به معروف و نهی از منکر به صورت رسمی و... اقدام نمود (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۱).از سوی دیگر، ریشه نهایی کوتاهی آمران و ناهیان در انجام وظیفه امر و نهی، ترس و هراس از اینکه خود یا خانواده را به زحمت اندازد و سبب فقر، شکنجه، اتهامات و... شود که این خود آسیب جدی در امر و نهی توسط آمران و ناهیان است. اما آیا بالاتر از کشته شدن در راه انجام وظیفه چیزی دیگری وجود دارد که امام حسین (علیه السلام) این را برای خود فوز و

رستگاری می‌دانست نه ضرر. از این روست که امام حسین (علیه السلام) تصریح فرمود: «إِنّی لَا أَرَی الْمَوْتَ إِلّا سَعَادَةً وَ لَا الْحَیَاةَ مَعَ الظّالِمِینَ إِلّا بَرَمًا» من مرگ را چیزی جز سعادت و زندگی با ستمگران را جز ملال و بیزاری نمی‌دانم (ابو مخنف کوفی، ۱۴۱۷ق، ص ۳).امام حسین باور داشت که مرگ با عزت بهتر از تحمل در کنار ستمگران است. بنابراین در امر به معروف لازم است که انسان خوف از ضرر نداشته باشد؛ پس باید در مرحله اجرای آن، در پی شیوه‌ای بود که یا هیچ ضرری نداشته باشد و یا کمترین ضرر را متوجه افراد سازد. برای نمونه، اگر در خانواده‌ای، مرد دچار لغزشی شد، زن حق ندارد به اسم امر به معروف و نهی از منکر، در کوچه فریاد بزند و آبروی او را بر باد دهد. مرد هم حق ندارد در صورت ارتکاب یک اشتباه از سوی همسر خود، به منظور امر به معروف و نهی از منکر، مسئله را به همگانی و مهارناپذیر سازد؛ بلکه باید با حداقل ضرر، جلو یک آسیب را در جامعه گرفت (مصباح یزدی، ۱۳۹۲، صص ۶۸-۶۴).بنابراین، راهکارهای قرآنی و روایی اصلاح آسیب‌های رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر، شامل اصلاح خویش مقدم بر اصلاح جامعه، هماهنگی حرف و عمل، بصیرت و آگاهی، صبر و اراده قوی، حسن خلق و نرم‌خویی، مهربانی و گذشت، توکل بر خدا، موقعیت‌شناسی، استمرار در امر و نهی، و به کارگیری شیوه‌های مؤثر گفتاری و رفتاری است که در این پژوهش به تفصیل مورد بررسی قرار خواهد گرفت (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۱).

۱. کلیات تحقیق

۱-۱. تبیین موضوع

امر به معروف و نهی از منکر در آموزه‌های اسلامی از جمله مهم‌ترین فرائض می‌باشد که باعث برپایی دیگر فرائض می‌گردد. در نظام اعتقادی اسلام، انسان به عنوان جزئی مستقل از دیگران نیست، بلکه انسان دارای حیاتی جمعی و زندگی اجتماعی است. علاوه بر مسئولیت داشتن نسبت به عملکرد خویش در برخورد با دیگر اعضای این جامعه انسانی هم تکالیفی بر عهده دارد. از سوی دیگر اقتضای طبیعی انسان، گرایش به شهوات و تمایلات نفسانی است، او همواره در معرض تندادن به انواع رذایل و آلودگی‌ها، تجاوز به حقوق دیگران، افتادن در ورطه هلاکت و گمراهی است و به این دلیل بود که خداوند رسولان خویش را با شرایع و برنامه‌های آسمانی به مدد انسان فرستاد تا او را در مهار نمودن این طبیعت سرکش و تزکیه نفس طغیانگر، یاری رسانده و هدایت و تربیت او را در تنگناهای زندگی مادی به سوی خیر و صلاح دو جهان عهده‌دار شوند (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۵).اسلام دارای اصولی اعتقادی و عملی است، که مهم‌ترین اصل اعتقادی آن توحید و مهم‌ترین اصل عملی آن امر به معروف و نهی از منکر است، زیرا با عمل به چنین فریضه‌هایی است که سایر احکام الهی احیا و اجرا می‌گردد و زشتی‌ها از چهره جامعه و زندگی مسلمانان زدوده می‌شود و حضور ضروری صالحان در جامعه تثبیت می‌گردد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۷).امر به معروف و نهی از منکر، دو گنجینه الهی با همه ذخایر گران قدر خود، همواره در زیر طبقات سهل‌انگاری‌ها، فراموشی‌ها و غفلت‌ها، مدفون شده است. ممکن است علل و عمده این مسائل، عدم شناخت آگاهی و به کارگیری بعضی از رفتارها و شیوه‌های نادرست برخی آمران و ناهیان باشد. وجود این آسیب در برخی آمران و ناهیان می‌تواند در انحراف جامعه نقش داشته باشد لذا شناخت آسیب‌ها در رفتار آمران و ناهیان دستمایه خوبی برای پیشگیری از آفت‌زدایی در اشاعه امر و نهی در جامعه اسلامی است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۷).بحث آسیب‌شناسی رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر نظر به بررسی رفتارهای آمران و ناهیان در جهت امر و نهی دارد و این تحقیق در نظر دارد از طریق آیات و روایات علاوه بر شناساندن آسیب‌های رفتاری در راستای امر و نهی به آمران و ناهیان شیوه‌های صحیح را به آنان ارائه دهد تا از طریق آنان بتوانند تأثیر بسزایی در پیشبرد امر به معروف و نهی از منکر در جامعه اسلامی داشته باشند (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۷).

۱-۲. اهمیت و ضرورت

اهمیت و ضرورت بحث درباره آسیب‌شناسی آمران و ناهیان، در حقیقت به جایگاه و نقش ایشان در جامعه جهت نهادینه نمودن ارزش‌ها باز می‌گردد. چرا که واقعیت این است که زندگی معنا و حقیقت خود را در پرتو حاکمیت ارزش‌هایی با صبغه دینی می‌یابد و انسان با پذیرش این امور و اطاعت از تعالیم آن به عالی‌ترین کمالات می‌رسد؛ چنان که از دیدگاه اسلامی نیز

ارزش‌ها و عمل به آنان محافظت کننده انسان از کژی و انحراف است؛ حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «الّذِینَ یَعْصِمُ»؛ رعایت دین و اهتمام در امور آن فرد را از حسرت و ندامت روز جزا و همچنین از خفت و ذلت در دنیا، او را حفظ می‌کند. زیرا این ارزش‌ها برخاسته از دینی است که برترین ستون و تکیه‌گاه آدمی است. حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «الّذِینَ اقوی عِما د» (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۳۵).لذا با اندک تأملی، ضرورت بحث درباره آسیب‌شناسی پیرامون آمران و ناهیان و عملکرد آنان معلوم می‌شود؛ چرا که وجود آسیب در هر یک از ایشان می‌تواند در انحراف جامعه نقش‌آفرین باشد. از این رو شناخت آسیب‌ها در آمران و ناهیان می‌تواند دستمایه خوبی برای پیشگیری از آفت‌زدایی در اشاعه امر به معروف و نهی از منکر و نیز بسط، ترویج، توسعه و در نهایت، نهادینه شدن این فرهنگ باشد، چنانکه امام علی (علیه السلام) می‌فرماید؛ «مَنْ لَمْ یَعْرِفْ مَصْ تَرَةَ الشّرِّ لَمْ یَقْدِزْ عَلَی الِ امْتِنَاعِ مِنْه» هرکس زبان چیزی را نشناسد، قادر به خودداری و پیشگیری از آن نیست (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۹۱).بنابراین شناخت و مطالعه «آسیب‌شناسی آمران و ناهیان» بدون توجه به برخی از نشانه‌های آسیب‌مند در آمران و ناهیان کاری ناقص است. در این گفتار بخشی از آسیب‌های آمران و ناهیان، که پیرامون شیوه‌های رفتاری و گفتاری مستقیم ایشان است با عنوان؛ آسیب‌های رفتاری مستقیم مورد بررسی قرار خواهد گرفت (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۵۵).از سوی دیگر، عدم تأثیر امر و نهی از سوی برخی آمران و ناهیان به علت عدم شناخت معروف و منکر و به کارگیری شیوه‌های نادرست در مقابل معروف‌ها و منکرها می‌باشد. از طرف دیگر آیات قرآن، متقن‌ترین منبع برای ارائه شیوه‌های صحیح در مقابل معروف و منکر می‌باشد و از این رو ضرورت دارد این موضوع بررسی شود (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۷).در جامعه اسلامی، نظارت و امر به معروف و نهی از منکر تنها وظیفه امامان و عالمان دین نیست، بلکه بر هر مسلمانی واجب است از خیرخواهی در حق دیگران دریغ نورزد و با تحقق شرایط، مردمان را با گفتار و رفتار از کار ناشایست باز دارد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۸).

۳-۱. اهداف و سؤالات

اهداف این تحقیق عبارتند از:

- تبیین مفهوم معروف، منکر، آمر و ناهی
- تبیین مفهوم رفتار و آسیب رفتاری
- تقسیم آسیب‌های رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر
- تبیین نگرش قرآن، پیرامون آسیب‌شناسی رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر
- ارائه شیوه‌های مؤثر امر و نهی دینی به آمران به معروف و ناهیان از منکر (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۹).

سؤال اصلی: آسیب‌های رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر و راه‌های اصلاح آن در قرآن و عترت چیست؟ (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۰).

سؤالات فرعی:

۱- مفهوم معروف و منکر چیست؟
۲- مفهوم رفتار و آسیب‌های رفتاری چیست؟
۳- اقسام آسیب‌های رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر چیست؟
۴- نگرش قرآن پیرامون آسیب‌شناسی رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر چیست؟
۵- روش‌ها و شیوه‌های مؤثر امر و نهی چیست؟ (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۱).

۴-۱. پیشینه و روش

فراخواندن انسان‌ها به ارزش‌های سعادت بخش و سازنده و هشدار دادن آنان نسبت به منکرات، نخستین بار توسط خداوند متعال انجام یافته است. شاید بتوان گفت، اولین امر پروردگار درباره انسان، امر او به فرشتگان است که در برابر انسان سجده کنند و نخستین نهی خداوند نیز نهی او به آدم و حوا بوده که مبادا از ثمره درخت مشخص بخورند (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۹).
علاوه بر این، امر و نهی ریشه در فطرت انسان‌ها دارد، چرا که تمام پدران و مادران در طول تاریخ و در تمام زمان‌ها و مکان‌ها با هر نژاد و طبقه فرزندان خود را به کارهای خوب تشویق نموده و نسبت به کارهای بد هشدار داده، که فراگیری این مسئله نشان از فطری بودن آن را دارد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۰).
مایکل آلن کوک، محقق معاصر و مورخ اسلام‌شناس غربی، کتابی با عنوان امر به معروف و نهی از منکر در اندیشه اسلامی تألیف کرده که به فارسی ترجمه شده است. در این کتاب با تتبعی گسترده تلاش کرده تا ابعاد اعتقادی، کلامی، اجتماعی، فقهی و اخلاقی، امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه مذاهب و گرایش‌های مختلف اسلامی، از سده‌های آغازین تا دوران معاصر را بر اساس متون اصلی شناخته در این زمینه، گزارش و بررسی کند (کوک، ۱۳۸۵، ص ۱۵).
و همچنین گروهی از محدثین با نظر به اهمیت امر به معروف و نهی از منکر، باب ویژه‌ای را در مجموعه حدیثی خود به آن اختصاص داده‌اند، از جمله؛ امام خمینی(ره) در تحریرالوسیله، جلد دوم، زین الدین بن علی شهید ثانی در کتاب مصباح الشریعه، ترجمه عبدالرزاق گیلانی، در باب ۶۴ در آداب امر به معروف و نهی از منکر، چگونگی امر و نهی کردن را تبیین می‌کند. فضل الله بن علی راوندی کتاب النوادر للراوندی، شرایط امر به معروف و ۲۱۵ کاشانی در صفحه نهی از منکر بیان کرده‌اند، ولی از منظر موضوع رساله حاضر، کمتر سخن به میان آورده‌اند. ولی در این نوشتار تلاش بر این است؛ ضمن شناسایی آسیب‌های رفتاری آمران و ناهیان، شیوه‌های مؤثر از آیات و روایات گرفته تا آمران و ناهیان با شناخت بهتر و به کارگیری درست از این شیوه‌ها در جایگاه امر و نهی تأثیر به سزایی در جامعه داشته و جامعه را به سوی اهداف متعالی، سوق دهد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۰).
روش این تحقیق توصیفی و تحلیلی است و در صدد شناخت آسیب‌های رفتاری و بیان شیوه‌های درست آمران و ناهیان در جهت تأثیر بیشتر امر و نهی می‌باشد تا از این طریق ارزش‌های اسلامی را توسعه و جامعه را به اهداف متعالی برساند و اهداف پژوهش ارائه شیوه‌های کاربردی مؤثر در امر و نهی است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۲).

از جمله محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق، کمبود منابع، به خصوص منابع دست اول مورد نیاز تحقیق و عدم دسترسی به مراکز تحقیقی و پژوهشی بوده است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۲).

۲. مفاهیم و مبانی

۲-۱. مفهوم‌شناسی آسیب و رفتار

آسیب به معنای آفت، بیماری، اختلال و خطر آمده است و آسیب‌شناسی به معنای شناخت درد و رنج و خسارت و در اصطلاح هم به آن دسته از علل و اختلالاتی اطلاق می‌شود که وجودشان تداوم و حرکت پدیده‌ای را تهدید می‌کند و آن را از رسیدن به اهداف و آرمانش باز می‌دارد. آسیب‌شناسی، اصطلاح جدیدی در حوزه اندیشه دینی است و در مفهوم آسیب‌شناسی، شناخت آسیب‌ها و اشکالاتی است که به اعتقادات و باورهای دینی و یا به آگاهی و معرفت دینی و عملی در یک جامعه دینی وارد می‌شود و یا ممکن است وارد شود (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲).آسیب‌شناسی اجتماعی مطالعه و شناخت هر نوع عمل فردی و اجتماعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی و رسمی و غیررسمی جامعه عمل فعالیت کنندگان قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی رو به رو می‌گردد. به همین دلیل منحرفان سعی دارند که انحراف خود را از دید ناظران قانونی اخلاق عمومی و نظم اجتماعی پنهان نمایند زیرا؛ در غیر این صورت با پیگرد قانونی و طرد اجتماعی مواجه می‌شوند. بنابراین مطالعه و شناخت آسیب‌های اجتماعی و علل و عوامل پیدایی آن‌ها، پیشگیری از وقوع جرم و انحراف در جامعه به منظور بهینه‌سازی محیط زندگی جمعی و خانوادگی، درمان کجروی‌های اجتماعی با

شیوه‌ها و روش‌های علمی از مهم‌ترین اهداف آسیب‌شناسی اجتماعی است. پس اگر در جامعه‌ای هنجارها مراعات نشود، کجروی پدید می‌آید و رفتار آسیب می‌بیند (ستوده، ۱۳۷۹، ص ۱۴).رفتار در لغت به معنای راه و روش و سلوک آمده است. برخی از جامعه‌شناسان براین باورند که عوامل زیست‌شناسی و جسمانی افراد، بر رفتارشان تأثیر دارد. ویلیام شلدون، انسان‌شناس جسمانی آمریکایی، کوشید تا شخصیت و رفتار فرد را به نوع بدنش مرتبط سازد. او در تحقیقاتش به این نتیجه رسید، کسی که جسم عضلانی دارد، زورگو، پرتوان و عصبی است. افراد چاق، معمولاً مهربان و آسایش‌طلبند؛ ولی اشخاص استخوانی، بسیار حساس و تا اندازه‌ای گوشه‌گیر هستند (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۵).در جهت مخالف نقطه نظر رفتارگراها، دیدگاهی است که رفتار را در چارچوب ارجاعی کنش یا چارچوب سنجش عمل می‌نگرد. این شیوه تفکر در نظریه «کنش وبر» ریشه یافته است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۵).نیروهای مؤثر بر رفتار فرد عبارتند از: نیروهای مربوط به گذشته انسان که مربوط به اثرات تجربیات گذشته فرد، بر زندگی کنونی او می‌باشد. از یافته‌های تحقیقات روان‌شناسی تحلیلی به‌دست می‌آید: گرایش، طرز تفکر، ارزش‌ها، عاداتی که در کودکی در خانواده به‌وجود می‌آید، اثر نیرومندی بر احساسات و رفتار شخص می‌گذارد. نیروهای مبتنی بر نیازهای روانی: نیاز به احساس امنیت، محبت، تشخص، نیاز به تعلّق و... این نیازها در افراد مختلف به صورت‌ها و قدرت‌های متفاوت ظاهر می‌شوند و حتی در یک شخص واحد در زمان‌های مختلف متفاوت است. نیروهای همبستگی: می‌توان آن‌ها را به‌جهت تعلق خاطرشان به گروه‌هایی که در آن عضویت دارند، نیروهای همبستگی نامید. نیروهایی که از اهداف و آرمان‌ها شکل می‌گیرند: رفتاری که انسان تحت تأثیر ارزش‌ها و آرمان‌هایش انجام می‌دهد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۶).با شناختن علل و نیروهای مؤثر بر رفتار افراد، درک ما از اعمال و رفتار اشخاص بالا رفته و در مواقع لزوم به‌جای طرد، با آن‌ها برخوردی خلاقانه و سازنده خواهیم داشت؛ که این از اهداف پویایی گروهی است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۶).علوم اجتماعی در بررسی رفتار انسانی، دو نوع رهیافت متفاوت به کار بسته است؛ رهیافت ذهنی و کیفی: رفتار انسانی از چشم‌انداز افراد مورد بررسی، درباره رفتارشان، دلیل رفتارهایشان و چگونگی احساسی که در مورد عمل‌شان دارند، پرس‌وجو می‌کند. رهیافت عینی و کمّی: جامعه‌شناس، اعمال افراد مورد بررسی را مشاهده و داده‌هایش را از طریق یک روش منظم، ثبت می‌نماید. در این رهیافت، تجربه ذهنی افراد مورد بررسی، مورد تحلیل قرار نمی‌گیرد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۷-۲۶).بنابراین به هر فعالیت و عملی که مستلزم در باب محیط یا موقعیت باشد رفتار گویند و به شناخت و رفتارهای ناهنجار در جامعه را آسیب‌شناسی رفتاری می‌گویند، در این تحقیق، مطالعه و شناخت آسیبی که مورد نظر می‌باشد؛ آسیب‌های رفتاری در آمران و ناهیان است که مورد بررسی قرار می‌گیرد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۷).

۲-۲. مفهوم‌شناسی معروف، منکر، آمر و ناهی

امر در لغت دو معنی دارد؛ یکی کار که جمع آن امور است و دیگری دستور و طلب که جمع آن اوامر است. امر در اصطلاح، اسمی است برای هر کاری که با عقل و شریعت نیکو شناخته شده است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۷).

آمر در لغت به معنای امرکننده، فرمان‌دهنده، کارفرما و در اصطلاح «آمر» بر هر امرکننده یا فرمان دهنده به سوی فکر، عمل یا هر چیزی اطلاق می‌شود، اما «آمر» در این نوشتار به معنای فرمان دهنده به سوی ارزش‌های موجود در دین و اعتصام و نهادینه ساختن آن‌هاست. به تعبیر دیگر می‌توان آمر را تبلیغ کننده هر ارزش در اسلام و... دانست که در نهایت آن ایفای تلاش خویش است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۷).

با توجه به این آیه شریفه، «تَأَیُّهَا النَّبِیُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاکَ شَاهِداً وَ مُبَشِّرًا وَ نَذِیرًا» و «وَ دَاعِیًا إِلَی اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِرَاجًا مُنِیرًا!» ای پیامبر ما تو را به رسالت فرستادیم تا (بر نیک و بد خلق) گواه باشی و (خوبان را به رحمت الهی) مژده دهی و (بدان را از عذاب خدا) بترسانی. و به اذن حق (خلق را) به سوی خدا دعوت کنی و (در این شب ظلمانی جهان) چراغ فروزان عالم باشی. شاید بتوان آمر را نوعی دعوت کننده به سوی خیرها، خوبی‌ها و ارزش‌ها نیز بدانیم، با این اوصاف او فردی است که به سوی اوامر مطلوب و حق دعوت می‌کند و... نه به سوی دنیا و نه به سوی جاه و مقام و... بلکه او دعوتگر به سوی ارزش‌های خدایی است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۸).بنابراین، «ناهی» یعنی بازدارنده و نهی‌کننده از زشتی‌ها و ضد ارزش‌ها در همه امور دینی و معنویات، که مانع حاکمیت و تثبیت امور معنوی در زندگی انسانها محسوب می‌شود (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۸).معروف در لغت از ماده «عرف» به معنای شناخته شده است. ابن‌منظور می‌نویسد: «المعروف ما یستحسن من الأفعال و کل ما تعرفه النفس من الخیر و تطمئن

الیه»؛ معروف هر کار دارای حسن است و هر کاری از خیر که نفس، آن را شناخته و به آن اطمینان دارد (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج۵، ص ۲۳۳).معروف در قرآن: معروف حقیقتی شناخته شده است و منکر، در مقابل آن است. معروف، حقیقتی است که انسان مؤمن باید با آن زندگی کند؛ یعنی پندار، گفتار و رفتارش باید بر اساس معروف باشد. وقتی به قرآن مراجعه می‌کنیم، می‌بینیم که قرآن دوست دارد مسلمانان و مؤمنان بر اساس معروف زندگی کنند، به چند نمونه از آیات «معروف» اشاره می‌کنیم: «وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» از راه پسندیده پیروی کردن، «... وَ أْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا...» به خانه‌ها (و به هر کار) از راه آن داخل شوید (قرشی، ۱۳۷۱، ج۴، ص ۳۲۸).بنابراین، معروف در شریعت اسلام این است که مردم آن را به فطرت سلیم می‌دانند. در لغت نامه دهخدا بیان شده که معروف، ضد منکر و هر چیزی است که در شرع پسندیده باشد و گوینده هر آن چه نفس به آن خوشی و آرامش یابد و آن را نیک شمارد (دهخدا، ۱۳۷۷، ج۱۴، ص ۲۱۱۵۱).در اصطلاح محدثان معروف، قسمی از مقبول است مقابل آن، منکر گفته‌اند و در اصطلاح نحویان، فعل معلوم را معروف نیز می‌گویند و در مقابل فعل مجهول است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج۱۴، ص ۲۱۱۵۱).بنابراین هر رفتار رایج و پسندیده مردم، معروف گفته می‌شود و امر به معروف به معنای دستور دادن به رفتارهای پسندیده است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۹).منکر در فرهنگ ابجدی، در تعریف منکر بیان شده است؛ المنکر؛ جمع منکرات و مناکر از ریشه (ن ک ر) به معنی ناشناخته است و به آن چه بر خلاف رضای خداوند متعال، اعم از قول یا فعل باشد، منکر گفته می‌شود (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۸۷۳).ابن منظور در تعریف «منکر» می‌نویسد: «و المنکر؛ کل ما قبحه الشارع و حرمه و کرهه؛ و منکر هر عملی است که شارع آن را قبیح دانسته و حرام کرده و مکروه دانسته است» (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج۵، ص ۲۳۳).در لغت نامه دهخدا «منکر» خلاف معروف، غیر معین و غیر محقق بیان شده است. فعل قبیح و ناشایسته و شگفت و امر قبیح که هر که ببیند انکار کند و نامشروع به معنی ناشایسته شده و نهی از منکر بازداشتن از اعمال زشت و قبیح از گناه و اعمال خلاف دین است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج۱۴، ص ۲۱۶۹۹۸).منکر به هر رفتار ناشناخته را منکر گویند و چون عموم مردم معمولاً از رفتارهای ناپسند پرهیز می‌کنند، آن رفتارها در میان مردم ناشناخته و منکر است. موارد کاربرد این واژه نیز به تدریج محدود و تنها به رفتارهای ناپسند اطلاق شد؛ بنابراین نهی از منکر، بازداشتن و منع کردن از رفتارهای ناپسند است (داوری، ۱۳۸۸، ص ۱۳۵).راغب اصفهانی می‌گوید: «منکر، ضد معروف و هر کاری است که عقل‌ها و خردهای سلیم، زشتی آن را حکم می‌کند یا این که عقل‌ها در زشتی و خوبی آن کار سکوت می‌کنند، سپس دین و شریعت بدی و زشتی آن را بیان می‌کند» (خسروی، ۱۳۷۴، ج۴، ص ۳۹۷).مایکل کوک نیز با توجه به آیات ۷۱ آل عمران و ۱۱۴ توبه، بیان می‌کند که «امر به معروف» اشاره به پیروی و تأکید ایمان (تصدیق) به پیامبر و «منکر» اشاره به تکذیب او دارد (کوک، ۱۳۸۵، ص ۳۱).امر به معروف عبارت است از؛ ارشاد به راه‌های رشد و نجات بخش و نهی از منکر، عبارت است از؛ منع از آنچه با شریعت موافق نیست (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۳۱).امر به معروف و نهی از منکر، سیستمی اجتماعی اسلام؛ برای سالم سازی جامعه است. هویت اصلی امر به معروف و نهی از منکر و روح حاکم بر آن عبارت است از؛ متعادل سازی و بهینه سازی جاری و مستمر در اجتماع و ایجاد فضای بهینه، برای رسیدن به تعادل در روابط اجتماعی است، به بیان دیگر؛ امر به معروف و نهی از منکر، رفتاری اجتماعی است که بر اساس تشخیص نقص ناهنجاری در هر نقطه از سیستم جامعه، به کار گرفته شده و تکمیل یا اصلاح آن خواستار می‌شود (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۳۱).

۳-۲. آسیب‌های رفتاری آمران و ناهیان

آسیب‌های رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند: آسیب‌های رفتاری مستقیم و آسیب‌های رفتاری غیرمستقیم (اخلاقی). آسیب‌های رفتاری مستقیم پیرامون شیوه‌های رفتاری و گفتاری مستقیم آمران و ناهیان است و آسیب‌های رفتاری غیرمستقیم درباره شخصیت و اخلاق آمران می‌باشد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۵۵).آسیب‌های رفتاری مستقیم شامل موارد زیر است: تعارض گفتار و کردار، که یکی از آسیب‌های رفتاری مستقیم آمران و ناهیان است. شانه کار انجام از گذاشتن، یکدیگر عهده بر استن، یکدیگرخو از دادن، قرار نمودن، ناتوانی اظهار نمودن، واگذار یکدیگر به را مسئولیت کردن، خالی ساختن فراهم راه در دین دشمنان گرچه است. نمودن رها و کردن ترک، ولی می‌کنند، تلاش آن از برداری بهره و سازی زمینه و توکل بستر بدون، با ارتباط در اسلامی جامعه در دارد امکان نیز خارجی دشمنان اقدامات دهد. روی توکل منکر از نهی و معروف به امر بزرگ مسئولیت (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۵۷).بهانه عدم تأثیر، برخی از آمران و ناهیان با

این تفکر که امر و نهی ایشان مؤثر نیست و کسی سخن ایشان را نمی‌پذیرد، از انجام تکلیف سرباز می‌زنند و امر به معروف و نهی از منکر را ترک می‌گویند و گمان می‌کنند با چنین منطقی از خود سلب تکلیف کرده و دیگر در قبال آنچه در جامعه می‌گذرد وظیفه‌ای ندارند (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۵۸).عدم رعایت اولویت‌ها و مراتب، یکی از آفاتی که ممکن است هر یک از آمران و ناهیان در اجرای امر به معروف و نهی از منکر داشته باشند، این است که شیطان از غفلت آنها برای آنها بزرگ جلوه می‌دهد و استفاده کرده و مسائلی که چندان اهمیت ندارد، دهد و توجه آنها فقط به آن چیز جلب کرده و از مسائل مهمتر غفلت می‌ورزند (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۶۱).اعمال سلیقه‌های ناموجه، آنچه باید در امر و نهی دینی مورد توجه قرار گیرد، بایدها و نبایدهای شرعی و عقلی است. اما اگر با اعمال سلیقه‌ها و حب و بغض‌های شخصی درآمیزد، قداست امر و نهی دینی از بین می‌رود و موفقیت آن به دشواری می‌گراید (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۶۲).بی‌توجهی به زمان و مکان، انتخاب زمان یا مکان نامناسب در امر و نهی توسط آمران و ناهیان، خود آسیبی است که موجب لجاجت و پرخاشگری فرد مخاطب می‌گردد. مثلاً؛ نهی از منکر فرد، در بین دوستانش غرور و مخالفت او را ظاهر می‌کند و چه بسا تذکر دهنده، مورد تمسخر خود قرار می‌دهد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۶۳).عدم پایبندی به حدود الهی، امر به معروف و نهی از منکر دو واجب با اهمیت هستند که باید به طور صحیح انجام گیرد. اگر انجام دهنده این دو واجب در حال انجام وظیفه، ضوابط و حدود شرعی را لحاظ نکند کار او حتی تأثیر منفی خواهد داشت (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۶۶).قضاوت عجولانه، امام صادق (علیه السلام) برای مهمان خود خرمای مرغوبی آورد، مهمان آن‌ای از قرآن خواند: «ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» مفهوم این است: از این نعمت‌ها در قیامت، مورد بازخواست قرار خواهید گرفت، گویا به نظرت آشکار آمد که خرمای به این خوبی، چرا در منزل امام است. امام فرمود: مراد از نعمتی که در قیامت مورد بازخواست قرار می‌گیرد، نعمت رهبری و ولایت است و نه خرمای (نعمت مادی) (قرائتی، ۱۳۸۷، ص ۲۲). این مهمان به خیال خود، خرمای عالی را خلاف زهد و مقام امامت دانست و خواست به امام تذکری بدهد. غافل از آن‌که، امر و نهی و تذکر نیاز به شناخت معروف و منکر دارد و با قضاوت عجولانه نمی‌توان هر کلامی را گفت (قرائتی، ۱۳۸۷، ص ۲۲).آسیب‌های رفتاری غیرمستقیم (اخلاقی) شامل موارد زیر است: عالم بی‌عمل، یکی از آسیب‌های اخلاقی در برخی آمران و ناهیان، در رابطه با علم آمران و ناهیان در امر و نهی دینی است. علم، گاهی راهزن و به تعبیر دیگر حجاب می‌شود. آیت الله جوادی آملی می‌فرماید: «عنوان اولوالعلم با عنوان عالم، دانشمند و امثال آن تفاوت دارد؛ چون ممکن است عالمی، علم خود را از معلم عادی فرا گرفته، دانشمند شده باشد، ولی اهل بغی باشد که نه تنها شهادت به وحدانیت خدا نمی‌دهد، بلکه زمینه‌ساز اختلاف و پیدایش مذاهب انحرافی نیز می‌گردد (جوادی آملی، ۱۳۹۲، ص ۱۷۶).ریا، یکی دیگر از آسیب‌های اخلاقی در برخی آمران و ناهیان، ریا در امر و نهی دینی است. منظور از «ریا»، که همان شرک خفی است، آن است که آمر و ناهی، کارهایی را که ظاهرش اطاعت پروردگار است، انجام بدهد ولی هدفش تقرب به او نباشد بلکه مقصود، ایجاد منزلت در قلوب خلق خدا باشد تا او را احترام کنند و نیازهایش را برطرف سازند (کلینی، ۱۳۶۹، ج۳، ص ۴۰۰).تکبر، یکی دیگر از آسیب‌های اخلاقی آمران و ناهیان، تکبر است و به معنی خودبینی و خود را بزرگ شمردن، که اولین مرحله انحراف از حقیقت، و در اثر قدم اول به سوی دنیا که محبت به زندگی دنیوی است، و در اثر افکار فاسد و محجوبیت عقل و ضعف تعقل، حاصل می‌شود (مصطفوی، ۱۳۶۰ش، ص ۱۳۹).هوای نفس، عبارت از: تمایلات نازله نفس، زیرا؛ در لغت، هوی دو مفهوم منظور می‌شود: اول: میل و محبت، دوم: نزول، سقوط و انحطاط. پس رفتار و کردار و گفتار انسان، اگر روزی تعقل، تدبر، فکر صحیح و به ملاحظه صلاح و خیر انجام بگیرد، آن را عقلانی گویند. و اگر روی تمایلات مادی و حیوانی و شهوات جسمانی صورت بگیرد، آن را نفسانی و به عبارت دیگر «هوی و هوس» می‌خوانند (مصطفوی، ۱۳۶۰ش، ص ۱۶۱).خودخواهی، خلقت ابلیس از نظر تمثل، از آتش بوده که خود به آن فخر و اظهار فضیلت می‌نمود، از نظر خودخواهی جنبه انانیت، فخر و استکبار او سبب شد که از خضوع به فرمان مقام کبریایی روی گردانی نماید و در مقام مخاصمه برآید و به آن اصرار ورزد و سبب شقاوت و طرد او از رحمت ساحت کبریایی گردد. لازمه تحول آدمی، رها کردن خود، از دایره خودبینی و خودخواهی و گام نهادن در گسترده یکران خداخواهی و عبودیت است. لازمه خداخواهی، نفی خودخواهی است (کلینی، ۱۳۶۳، ج۲، ص ۴۲۰).عدم پرهیزگاری، یکی از آسیب‌های اخلاقی، در آمران و ناهیان، عدم پرواپیشگی و پرهیزگاری است. چرا که؛ هیچ چیز مانند این امور، نگه دار آدمی و راهبر او به سوی تعالی نیست به طوری که امیرالمؤمنین (علیه السلام) در این باره می‌فرماید: «اَلتَّقَى رَئِيسُ الْأَخْلَاقِ» پرهیزگاری سرآمد اخلاق هاست (نهج البلاغه، حکمت ۴۱۰).خوف از ضرر، یکی از آسیب‌های آمران و ناهیان که منجر به ترک امر و نهی می‌شود

خوف از ضرر است. آیا با احتمال هر ضرری می‌توان امر و نهی را ترک کرد؟ خداوند در قرآن می‌فرماید: «لُعِنَ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ بَنِی إِسْرَائِیلَ عَلَی لِسَانِ دَاوُدَ وَ عِیسَی ابْنِ مَرْیَمَ ذَلِکَ بِمَا عَصَوْا وَ کَانُوا یَعْتَدُونَ» (مائده، ۵، آیه ۷۸).ضعف غیرت دینی، مؤمن نسبت به احکام الهی غیور است نمیتواند تماشاگر تعدی به حدود و دستورات خداوند باشد. از این رو به امر به معروف و نهی از منکر می‌پردازند و اگر امر و ناهی از این غیرت، نصیب لازم را نداشته باشد با بی‌تفاوتی از چنین صحنه‌هایی می‌گذرد و این خود آسیب جدی در امر و نهی می‌باشد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۶۸).طمع، زبان امر به معروف و نهی از منکر را به زبان تملق و چاپلوسی تبدیل می‌کند و پیوسته در این اندیشه است که چگونه و با چه الفاظی سخن بگوید که بیشتر و بهتر بتواند توجه صاحبان زر و زور را به خود جلب کند و خود را محبوب آنها سازد. انسان تا در بند مادیات است و به آنچه خداوند از حلال به او روزی کرده است قانع نیست نمی‌تواند آزادانه امر به معروف و نهی از منکر کند آنگاه زبان و قلم انسان آزاد می‌گردد و آزادانه امر و نهی می‌کند که دل او از بند طمع رها گردد و این مقام انسان‌های والایی چون ابوذر است (قرائتی، ۱۳۸۷، ص ۳۹۸).

۳. راهکارهای قرآنی اصلاح

۳-۱. اصلاح خویش

مهم‌ترین شرط موفقیت انسان در اصلاح دیگران اصلاح خویشتن است. قرآن کریم می‌فرماید: «یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا عَلَیْکُمْ أَنْفُسَکُمْ لَا یَضُرُّکُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَیْتُمْ» ای مؤمنان به فکر تهذیب و اصلاح خویش باشید. اگر شما اهل هدایت باشید گمراهی کسانی که گمراه شدند، به شما آسیبی نمی‌رساند و مایه ضلالتتان نمی‌شود (مائده، ۵، آیه ۱۰۵).مفسران از آیه، بهره توحیدی می‌برند و می‌گویند: «اولاً: آیه در صدد توصیه مؤمنان به خودسازی، تهذیب نفس و تزکیه روح است که در اندیشه خویشتن باشید: «علیکم أنفسکم». ثانیاً: اطمینان داشته باشید که اگر هدایت شدید و راه صواب را پیدا و تعقیب کردید، ضلالت و گمراهان، آسیبی به شما نمی‌رساند: «لا یضرکم من ضل إذا اهتدیتم». ثالثاً: کمال هدایت در این است که؛ انسان به همه تکالیف خود عمل کند و از انجام واجبات و ترک محرمات تخطی و سرپیچی نکند و اگر در عمل به تکلیف خود کوتاهی کرد به همان نسبت از کمال هدایت محروم می‌گردد. رابعاً: به شهادت بسیاری از آیات و روایات، امر به معروف و نهی از منکر از واجبات مسلم، بلکه از واجب‌ترین واجبات است که باعث احیا و برپایی احکام الهی می‌گردد. بنابراین، اگر کسی در انجام امر به معروف و نهی از منکر کوتاهی کند، به همان مقدار هدایت و رهیابی او نقص دارد و به هر مقدار که هدایت کسی ناقص باشد، گرفتار ضلالت می‌شود. چون هدایت و ضلالت در مقابل یکدیگرند (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ص ۲۲۴).نتیجه آن که انسان صالح در حالی که به فکر خودسازی، کمال‌جویی و تعالی‌طلبی خویش است؛ تکلیف خود در امر به معروف و نهی از منکر را نیز ادا می‌کند و ضلالت و گمراهی دیگران نه او را به خود مشغول می‌کند که از خودسازی بازماند، و نه وی را وحشت‌زده می‌گرداند که از امر به معروف و نهی از منکر غافل گردد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۸۷).

۳-۲. هماهنگی حرف و عمل

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَکُمْ...؟!» آیا مردم را به نیکی فرمان می‌دهید و خود را فراموش می‌کنید...؟ (بقره، ۲، آیه ۴۴).برای انسان از نظر اثر و ظهور سه مرحله در «گفتار، کردار، پندار» وجود دارد؛ و باید این سه قسمت کاملاً با هم مرتبط و موافق بوده و یک دیگر را تصدیق کنند. گفتار انسان، باید مطابق واقع و عمل باشد، نه ادعای پوچ و سخن بر خلاف حقیقت، کردار و عمل نیز لازم است از روی پندار، نیت صحیح، خالص، فکر درست و سالم صورت بگیرد، نه افکار نادرست، باطل و آلوده و همیشه نیت و فکر نیز می‌بایست با در نظر گرفتن مقام بندگی و اطاعت امر پروردگار و رضای او صورت بگیرد و چنین شخصی سزاوار تکریم و تعظیم بوده، و اهلیت دارد که قول، عمل و فکر آن شخص مورد استفاده قرار بگیرد و امر، نهی، صلاح‌بینی و اظهار او قطعاً اطمینان‌آور و مفید خواهد بود (مصطفوی، ۱۳۶۰ش، ص ۳۱۸).بنابراین کسی که خود، اهل عمل به فرامین الهی است و از معصیت دوری می‌کند، امر و نهی او از تأثیر بیشتری برخوردار است. امام صادق (علیه السلام) فرموده است: «کسی امر به معروف و نهی از منکر می‌کند که دارای سه خصلت باشد: عمل کند به آنچه امر می‌کند و

پرهیز نماید از آنچه نهی می‌کند و عادل باشد در آنچه امر و نهی می‌نماید و در امر و نهی خود مدارا نماید» (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۸۹).

۳-۳. بصیرت و آگاهی

آمران به معروف و ناهیان از منکر، باید معروف و منکر را بشناسند و شیوه‌ها را هم بدانند. خداوند در قرآن می‌فرماید: «قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِي وَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ» بگو: طریقه من و پیروانم همین است که خلق را به خدا با بینایی و بصیرت دعوت کنیم و خدا را از شرک و شریک منزه دانم و هرگز به خدای یکتا شرک نیاورم (یوسف، ۱۲، آیه ۱۰۸).راهی که در این آیه شریفه آمده همان، دعوت با بصیرت و یقین به سوی ایمان محض و توحید خالص است و معلوم است که در چنین راهی، تنها کسانی شرکت دارند که در دین مخلص برای خدا باشند و عالم به مقام رب‌العالمین و دارای بصیرت و یقین بوده باشند (موسوی همدانی، ۱۳۷۴، ج۱۱، ص ۳۷۹).کسی که غافل از خدا و ایمن از عذاب خدا و اعراض کننده از آیات او و از یاد او است، چگونه ممکن است داعی به سوی او باشد؟ با این که خدای تعالی در آیات بی‌شماری دارندگان این اوصاف را به ضلالت و کوری و خسران توصیف کرده و این سنخ اوصاف، با هدایت و ارشاد به هیچ وجه جمع نمی‌شود (موسوی همدانی، ۱۳۷۴، ج۱۱، ص ۳۷۹).

۴-۳. صبر و اراده

از جمله عوامل تأثیرگذار در امر و نهی دینی، صبر و استقامت است. کسی که بنا دارد به وظیفه مهم امر به معروف عمل کند، نباید کار خود را بر اساس قهر و صلح مردم تنظیم کند. خداوند می‌فرماید: «يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَ أْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَ انْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ اصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ» (لقمان، ۳۱، آیه ۱۷).دعوت به حق و امر به معروف و نهی از منکر، کار انبیاست و مشکلات انبیا را نیز خواهد داشت، انبیا تهمت‌ها را با صبر و سعه صدر پشت سر می‌گذاشتند. زمانی که قوم هود نسبت سفاهت به هود زدند، هود با وقار و ادبی که مخصوص پیامبران و رهبران راستین و پاک است، بدون آنکه از گفته آنان عصبانی و یا مأیوس گردد، فرمود: «... يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَ لَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ»؛ ای قوم! هیچ‌گونه سفاهتی در من نیست و وضع رفتار و گفتار من بهترین دلیل بر سرمایه‌های عقلانی من است، من فرستاده پروردگار جهانیانم (اعراف، ۷، آیه ۶۷).در قرآن می‌فرماید: «وَ عِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَ إِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا»؛ و بندگان خاص خدای رحمان آنان هستند که بر روی زمین به تواضع و فروتنی راه روند و هر گاه مردم جاهل به آنها خطاب (و عتابی) کنند با سلامت نفس (و زبان خوش) جواب دهند (فرقان، ۲۵، آیه ۶۳).

۵-۳. حسن خلق

آمران و ناهیان در امر به معروف و نهی از منکر نسبت به مردم باید نرم‌خو باشند. گفتار نرم و پرهیز از تندی و عصبانیت، صفت شایسته‌ای است، که در امر به معروف و نهی از منکر، تأثیرگذار است. وقتی خداوند، حضرت موسی و هارون (علیهماالسلام) را برای دعوت فرعون به خداپرستی فرستاد، به آن دو توصیه کرد که با فرعون، با نرمی و گفتار ملایم سخن بگویند: «فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى» با او به نرمی سخن بگویید (طه، ۲۰، آیه ۴۴).کسی که امر و نهی می‌کند، بدی‌ها را با خوبی دفع می‌کند؛ «وَ يَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ» و همچنین حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «مَنْ حَسُنَ خُلُقُهُ كَثُرَ مُحِبُّوهُ وَ أُنِسَتِ النُّفُوسُ بِهِ» کسی که خلق او نیکو باشد دوستدارانش بسیار گردد و مردم به او انس گیرند (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۶۶۷).این صفت در رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) بود که: با اخلاق نیکو و برخورد شایسته و متواضعانه‌اش مردم را به حقّ و راه خدا جذب کرد و از این رو بود که خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ»؛ به مرحمت خدا بود که با خلق مهربان گشتی و اگر تندخو و سخت‌دل بودی مردم از گرد تو متفرق می‌شدند (آل عمران، ۳، آیه ۱۵۹).

۶-۳. مهربانی و گذشت

پذیرش امر و نهی دینی برای برخی از گنهکاران دشوار است و این دشواری تأثیر تذکر را با مشکل روبرو می‌سازد به‌ویژه اگر فردی به گناه خود عادت کرده باشد و از زمینه روحی پرهیز از گناه برخوردار نباشد. نهی از منکر چنین افرادی یک طبابت معنوی و جراحی روحی است و البته طبابت در پرتو مهربانی، مدارا و دلسوزی از موفقیت بیشتری برخوردار است (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۹۶).امام خمینی (ره) می‌فرمایند: «سزاوار است که آمر به معروف و ناهی از منکر در امر و نهی و مراتب انکار خود مانند پزشک معالج مهربان یا پدر مهربان، مراعات مصلحت شخص آلوده به گناه را بنماید. انکار او لطف و رحمت برای مرتکب و بلکه برای همه امت باشد و سزاوار است قصد او تنها خدا و رضایت خدا باشد و عمل خود را از آلودگی به هوای نفسانی و اظهار بزرگی حفظ کند...» (خمینی، ۱۳۹۲، ص ۴۴۲).

۳-۷. توکل

توکل پشتوانه همه حرکات ایمانی است. هر چند انسان از همه عوامل موفقیت در امر و نهی دینی برخوردار باشد، نباید بر آنها اتکا داشته باشد بلکه باید ضمن به کارگیری همه امکانات، برای اصلاح دیگران تنها بر خداوند توکل کند و امر خود را بر او واگذارد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۹۷).امام صادق (علیه السلام) فرموده: «کسی که می‌خواهد امر به معروف کند باید با مردم مهربانی و مدارا نماید، و با ملاطفت و گفتار خوش آنان را به خوبی‌ها و ترک بدی‌ها دعوت نماید، و اخلاق و مراتب فهم آنها را در نظر گیرد تا با توجه به آن با آنان رفتار نماید، آگاه به مکر نفس و حیله‌های شیطان باشد و در برابر آزار و زحمت دیگران صبر و استقامت ورزد، و با آنها مقابله نکند، و از آنها گله و شکایت ننماید و با خودپسندی، خودبینی، تندی و درشت‌خویی برخورد نکند و هدفش خداوند و اجر الهی باشد. پس اگر با وی مخالفت و به او ستم نمودند، شکیبایی نماید و اگر موافقت کردند شکر کند. امر خود را به خدا واگذارد و به عیوب خود توجه داشته باشد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۹۸).

۳-۸. موقعیت‌شناسی

انتخاب زمان و مکان مناسب که بیشترین زمینه را برای بیان و پذیرش امر و نهی به همراه داشته باشد، تأثیر آن را افزایش می‌دهد و این انتخاب تا حدود زیادی به فهم، ذکاوت و سلیقه امر و نهی کننده بستگی دارد. از همین رو موقعیت‌شناسی آمر و ناهی، یکی از اصول موفقیت او خواهد بود. مثلاً، با اندکی دقت و بررسی می‌توان دریافت که امر و نهی در مکان گناه، محیط منزل یا کار و یا هر محیط خلوت دیگر چگونه خواهد بود و هم‌چنین در کدام زمان روحیه پذیرش او بیشتر است. مثلاً، اگر بعد از نماز جمعه یا جماعت که فرد از روحیه معنوی بیشتری برخوردار است امر و نهی شود، در همان زمان امر و نهی شود، پذیرش بیشتری دارد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۰۲).

۳-۹. استمرار

یکی از رموز موفقیت در هر کاری استمرار و ادامه دادن آن است، خصوصاً در مسائل تربیتی و رفتاری، چندان که در روایات بسیاری تأکید شده است که، در حضور فرزندان نماز بخوانید، دلیل این دستور کاملاً مشخص است زمانی که کودکان، والدین خود را در حال نماز می‌بینند، شاید برای بار اول و دوم چندان برایشان عادی نباشد و از انجام آن تعجب کرده و سؤال ایجاد شود، اما پس از مدت کوتاهی، نه تنها این امر برایشان عادی می‌شود، بلکه هر روز منتظرند که هنگام اذان، پدر و مادر خود را در حال نماز ببینند. کارهای تربیتی چنین نیستند که با یک یا چند بار گفتن و تعلیم دادن مؤثر افتد، بلکه سنخ تربیت، از کارهای است که شرط موفقیت آن تداوم است (دسمی، ص ۳۰).در امر و نهی نیز این گونه است، نباید آمر و ناهی به یک‌بار گفتن قانع شود، باید آن‌قدر استمرار دهد تا به نتیجه مطلوب برسد و فرد خاطی کاملاً متوجه خطای خود بشود (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۰۴).

۴. راهکارهای روایی اصلاح

۴-۱. شیوه‌های گفتاری

در این شیوه گفتاری، آمر و ناهی مخاطب خود، از راه گفتگو، ارتباط برقرار می‌سازد و با سخن و بیان خود او را به معروف فرا می‌خواند و یا از منکر بر حذر می‌دارد، در این شیوه نکته‌های زیر رعایت شود (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۰۷).

۴-۱-۱. استفاده از گفتار نرم

برای نفوذ در قلوب مردم (هر چند افراد گمراه و بسیار آلوده باشند) نخستین دستور قرآن، برخورد ملایم و توأم با مهر و عواطف انسانی و گفتاری نرم است! خداوند در قرآن به موسی و هارون (علیهماالسلام) می‌فرماید: «اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى» بروید به سوی فرعون، که او سخت به راه طغیان شتافته است و با کمال آرامی و نرمی سخن بگویید، باشد که متذکر شود یا (از خدا) بترسد و ترک ظلم کند (طه، ۲۰، آیه ۴۴-۴۳).امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «شِيمَةُ الْأَخْيَارِ لِينُ الْكَلَامِ وَ إِفْشَاءُ السَّلَامِ» سیرت خوبان و برگزیدگان از مردم، سخن نرم و آشکار کردن سلام است (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۳۵).

۴-۱-۲. اختصار در بیان موضوع

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «عَلَيْكَ بِالْحِلْمِ فَإِنَّهُ زَكْنُ الْعِلْمِ وَ أَمْلِكْ نَفْسَكَ عِنْدَ أَشْبَاهِ الْقُدْرَةِ فَإِنَّكَ إِنْ تَفْعَلْ مَا تَقْدِرُ عَلَيْهِ كُنْتَ كَمَنْ شَفَى عَيْنًا أَوْ ذَاوَى عِقْدًا أَوْ يُحِبُّ أَنْ يُذْكَرَ بِالصَّوْلَةِ وَ الْعَلَمِ بِأَنَّكَ إِنْ عَاقَبْتَ مُسْتَحِقًّا لَمْ يَكُنْ عَائِبَةُ مَا تُوصَفُ بِهِ إِلَّا الْعَدْلَ وَ الْخَالُ الَّتِي تُوجِبُ الشُّكْرَ أَفْضَلُ مِنَ الْخَالِ الَّتِي تُوجِبُ الصَّبْرَ قَالَ الْمَنْظُومَ وَعَظْتَ فَأَحْسَنْتَ وَ قُلْتَ فَأَوْجَزْتَ» این حدیث دلالت بر این دارد که: درست است پند نیکو است ولیکن پند، زمانی تأثیرپذیری دارد که به صورت کوتاه باشد؛ اگر پند طولانی باشد مخاطب خسته می‌شود و به حرف‌های ما گوش نمی‌دهد و چنان که می‌بینیم کلام حق به صورت مختصر، ولی در معنی پر ارزش و سنگین است (بحرانی اصفهانی، ۱۴۱۳ق، ص ۴۵۲).

۴-۱-۳. ذکر خوبی‌ها

ذکر برخی از خوبی‌های گنهکار با رعایت همه جوانب امر، در بسیاری از موارد، تأثیر امر و نهی را افزایش می‌دهد. زیرا ذکر خوبی‌ها او را به تذکر دهنده خوشبین و ارزش‌جویی او را تقویت می‌کند و با چنین روحیه‌ای پذیرش تذکر آسان می‌گردد و تأثیر آن فزونی می‌یابد. این روشی بود که حضرت فاطمه زهرا (علیه السلام) در امر به معروف خود به کسانی که در دفاع از حق امیرالمؤمنین (علیه السلام) بعد از رحلت پیامبر اکرم (صَلّی اللّه علیه واله) سکوت کرده بودند، مورد استفاده قرار می‌داد. آن حضرت در ابتدا سابقه مجاهدت‌های آنها را در جبهه‌های دفاع از اسلام یادآور می‌شد و سپس آنها را به دفاع از ولایت و امامت امر می‌فرمود (اکبری، ۱۳۸۷، ص ۷۲).

۴-۱-۴. امر و نهی گروهی

گاهی آمر و ناهی، با ارتباط فردی خود با مخاطب و تذکر زبانی به او، می‌تواند تأثیرگذار باشد و معروف را محقق سازد، یا این که از انجام منکر یا ادامه آن جلوگیری کند. ولی گاهی به تنهایی، تأثیر گذار نیست، اما اگر گروهی، سه یا چهار نفره یا بیشتر، با مخاطب گفتگو کنند، مؤثر می‌افتد. بنابراین اقدام در برابر منکرات بزرگ، بر بزرگان جامعه اسلامی واجب است اما از سایرین ساقط نیست، بلکه بر آنان هم واجب است نهی از منکر کنند. به تعبیر دیگر در این گونه موارد «تشریک مساعی» کارساز است و قدرت جمع مطرح است (تهرانی، ۱۳۹۱، ص ۱۵۳).

۴-۱-۵. تکرار و تداوم

آمر و ناهی در مواردی ممکن است با یک بار تذکر و یادآوری به مخاطب خود، بتواند او را به انجام معروف و یا ترک منکر وادار سازد، اما می‌داند، که اگر تکرار کند در مخاطب تأثیرگذار خواهد بود، باید از شیوه تکرار بهره بگیرد. تداوم و استمرار، از دیگر شیوه‌هایی است که آمر و ناهی در مواردی از آن استفاده می‌کند، منظور از تداوم این است که اگر آمر و ناهی، بداند که با یک

مرتبه و یا حتی چند مرتبه تأثیری در مخاطب، پدید نمی‌آید، اما اگر به شکل مستمر و پیوسته او را به معروف فرا خواند و از منکر باز دارد، مؤثر خواهد بود، لازم است این شیوه را به کار گیرد تا به هدف برسد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۱۰).

۴-۱-۶. تشکر از پذیرش امر و نهی

یکی از عوامل تأثیرگذار، که نتیجه مثبت آن بارها به تجربه رسیده است؛ دعا و تشکر از گنهکاری است که از امر و نهی استقبال می‌کند زیرا؛ با این حرکت به دلسوزی انسان پی می‌برد و چنین امری یک موفقیت در امر و نهی به حساب می‌آید. مثلاً به وی بگوییم از استقبال شما نسبت به حکم خدا سپاسگزارم، خداوند توفیق انجام این واجب را همواره به شما عنایت فرماید، یا خداوند شما را از تکرار این کار حفظ فرماید. مثلاً به خانمی که با امر به معروف حجاب خود را مراعات می‌کند، دعا شود که خداوند همیشه شما را از زنان با حجاب و با تقوای جامعه قرار دهد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۱۳).

۴-۲. شیوه‌های رفتاری

گاهی آمران و ناهیان با پایبندی خود به ارزش‌های دینی و احکام الهی، بهترین امر به معروف و نهی از منکر را در رفتار خود نشان می‌دهد، به ویژه اگر از کسانی باشند که نقش الگو برای بخش‌هایی از جامعه را داشته باشند. روشن است که اگر پدر و مادری خود، سیگاری هستند به فرزند خود بگویید، سیگار نکشد، یا خود دروغ بگویید و از او بخواهد دروغ نگوید و... این سخنان کمترین اثر را در دل فرزند او می‌گذارد. اما اگر خود او، همه این مسایل را رعایت کند، شاید نیازی به امر و نهی زبانی او نباشد (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۱۳).امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «کُونُوا دُعَاةً لِلنّاسِ بِغَیْرِ اَلْسِنَتِکُمْ» مردم را به (دین و مذهب) خود به غیر از زبان‌هایتان (عمل) دعوت کنید (مجلسی، ۱۳۶۴ش، ص ۳۰۴).

۴-۲-۱. شیوه تغافل و تجاهل

یکی از زمینه‌های انجام خلاف این است که انسان احساس کند در جامعه آبرو و کرامت ندارد، عذرش پذیرفته نمی‌شود و کسی به سخن او اعتنا نمی‌کند در این صورت احساس حقارت و بی‌آبرویی او را به هر گناهی می‌کشاند (قرائتی، ۱۳۸۷، ص ۱۹۷).

مجله اختلالات جنسی و روانشناختی

می‌توان از تغافل و تجاهل استفاده کرد، یعنی وانمود کنیم که این خطا از او سر نزده است و نیز توجهش را بپذیریم، با اینکه به عدم صحت آن آگاهیم. امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «صَلَاحُ حَالِ التّعَائِشِ وَ التّعَاشِرِ مِلّهُ بِمِ کَتَالِ ثُلَ ثَاءُ وَطَئَهُ وَ ثُلَ ثُهُ تَعَافُلُ»؛ اصلاح اوضاع زندگی و معاشرت با دیگران، مانند طرفی است که دو ثلث آن زیرکی است و یک ثلث آن تغافل است (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۳۵۹).امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «لَا حِلْمَ کَالتّعَافُلِ»؛ حلمی مانند تغافل نیست. یعنی بهترین حلم، تغافل کردن است، و تغافل به معنای این است که، در مقابل فردی که گناهی انجام داده، به گونه‌ای وانمود کنیم، که از گناه او آگاه نشده‌ایم (جمال خوانساری، ۱۳۶۶ش، ج۶، ص ۳۵۷).

۴-۲-۲. رفق و مدارا کردن

بدون شک تأثیر سخن کسانی که نسبت به حدود و احکام الهی بی‌توجه و از زینت عمل به آنها بی‌بهره‌اند، اندک است. نهی از دروغ یک دروغگو موفقیتی در پی ندارد. نهی از غیبت یک غیبت‌کننده به بار نمی‌نشیند. بنابراین، رفق و مدارا، بهترین روش برای متمایل ساختن مردم به دین است زیرا؛ با سخت‌گیری بی‌جا مردم را از دین فراری می‌سازیم (رشیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۱۹).در همین باره امام صادق (علیه السلام) ضمن بیان داستانی که در آن مسلمانی، همسایه نصرانی‌اش را مسلمان نموده و پس از آن به دلیل روش‌های سختگیرانه، همچون؛ وضو گرفتن در نیمه شب، وادار کردن نصرانی به نمازهای طولانی نافله، روزه، ماندن در مسجد برای عبادت در طول روز و... موجب زدگی وی شده بود، و فرمود: «أَمَا عَلِمْتَ أَنّ إِمَارَةَ بَنِی أُمَیّةَ کَانَتْ بِالسّیْفِ وَ الْعُنْفِ وَ الْجُورِ وَ أَنّ إِمَامَتَنَا بِالرّفْقِ وَ التّأَلّفِ وَ الْوَقَارِ وَ التّقِیّةِ وَ حُسْنِ الْخُلْطَةِ وَ الْوَرَعِ وَ الْإِجْتِهَادِ»؛ نمی‌دانید که روش

سیاست اموی بر سخت‌گیری و عنف و شدت است ولی راه و روش ما بر نرمی و مدارا، حسن معاشرت، به دست آوردن دل‌ها وقار تقیه ورع و کوشش است؟ (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج۲، ص ۵۹).

منابع

مجله اختلالات جنسی و روانشناختی

۱. قرآن کریم.

۲. نهج‌البلاغه.

۳. ابن أبی الحدید، عبدالحمید بن هبه الله. (۱۴۰۴ق). شرح نهج البلاغه، ج۸. قم: مکتبۀ آیۀ الله المرعشی النجفی.

۴. ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۷۶ش). الأمالی (الصدوق). تهران: کتابچی.

۵. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی. (۱۴۰۴ق). تحف العقول. قم: جامعه مدرسین.

۶. ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ق). لسان العرب، ج۵. بیروت: دارصادر.

۷. ابو مخنف کوفی، لوط بن یحیی. (۱۴۱۷ق). وقعۀ الطفّ. قم: جامعه مدرسین.

۸. اکبری، محمود. (۱۳۹۱). امر به معروف روش صالحان. قم: زلال کوثر.

۹. اکبری، محمد رضا. (۱۳۸۷). حافظان حریم (امر به معروف در عصر ما).

۱۰. بحرانی اصفهانی، عبد الله بن نور الله. (۱۴۱۳ق). عوالم العلوم و المعارف و الأحوال من الآیات و الأخبار و الأقوال، ج۲۰. قم: مؤسسۀ الإمام المهدی.

۱۱. بستانی، فواد افرام. (۱۳۷۵). فرهنگ ابجدی. تهران: انتشارات اسلامی.

۱۲. پاینده، ابو القاسم. (۱۳۸۲ش). نهج الفصاحۀ. تهران: دنیای دانش.

۱۳. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد. (۱۳۶۶). تصنیف غرر الحکم و درر الکلم. قم: دفتر تبلیغات.

۱۴. تهرانی، مجتبی. (۱۳۹۱). سلوک عاشورایی، منزل دوم، امر به معروف و نهی از منکر. تهران: موسسه فرهنگی و پژوهشی مصابیح الهدی.

۱۵. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۷). حماسه عرفان. قم: نشر اسراء.

۱۶. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۸). تفسیر تسنیم، ج۱۵. قم: اسراء.

۱۷. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۸). مراحل اخلاق در قرآن، ج۱۱. قم: نشر اسراء.

۱۸. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۲). ادب فنای مقربان (شرح زیارت جامعه کبیره)، ج۱. قم: اسراء.

۱۹. جمال خوانساری، محمد بن حسین. (۱۳۶۶ش). شرح آقا جمال الدین خوانساری بر غرر الحکم و درر الکلم، ج۶، ج۷. تهران: دانشگاه تهران.

۲۰. حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد. (۱۳۶۳). تفسیر اثنا عشری، ج۶. تهران: انتشارات میقات.

۲۱. خسروی، سید غلامرضا. (۱۳۷۴). ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ج۴. تهران: نشر مرتضوی.

۲۲. خمینی، روح الله. (۱۳۷۸). آداب الصلوۀ. تهران: مؤسسه نشر امام خمینی.

۲۳. خمینی، روح الله. (۱۳۹۲). تحریر الوسیله، ج۲. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

۲۴. داوری، محمد. (۱۳۸۸). اخلاق اسلامی. قم: نشر معارف.

۲۵. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). لغت نامه دهخدا، ج۱، ج۱۴. تهران: دانشگاه تهران.

۲۶. دسمی، سعید. نشریه تربیتی، معرفتی، بصیرتی و مهارتی، شجره طیبه.

۲۷. دلیمی، حسن بن محمد. (۱۴۰۸ق). أعلام الدین فی صفات المؤمنین. قم: مؤسسۀ آل البیت.

۲۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲). مفردات فی غریب قرآن، ج۲. بیروت: دار العلم.

۲۹. ربانی خانی، حشمت الله. (۱۳۷۲). ترجمه بیان السعادۀ، ج۷. تهران: دانشگاه پیام نور.

۳۰. رشیدی، معظم. (۱۳۹۶). آسیب‌شناسی رفتاری آمران به معروف و ناهیان از منکر و راه‌های اصلاح آن از دیدگاه قرآن و عترت. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم.

۳۱. سروش، محمد و مقدس نیا، سید محمد. امر به معروف و نهی از منکر.

۳۲. ستوده، هدایت الله. (۱۳۷۹). آسیب شناسی اجتماعی. تهران: انتشارات آوای نور.

۳۳. سید احمد احمدی. (۱۳۸۰). اصول و روش‌های تربیت در اسلام. اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.

۳۴. طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن، ج۸. قم: جامعه مدرسین.

۳۵. طبرسی، علی بن حسن. (۱۳۸۵ق). مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار. نجف: المکتبة الحیدریة.

۳۶. طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۷ش). تفسیر جوامع الجامع، ج۱. تهران: دانشگاه تهران.

۳۷. طبری، محمد بن رستم. (۱۴۱۵ق). المسترشد فی إمامة علیّ بن أبی طالب. قم: کوشانپور.

۳۸. عبدالحسین، خسروپناه دزفولی. (۱۳۹۰). آسیب شناسی جامعه دینی. تهران: دفتر نشر معارف.

۳۹. علی بن محمد، لیثی واسطی. (۱۳۷۶ش). عیون الحکم و المواعظ. قم: دار الحدیث.

۴۰. قرائتی، محسن. (۱۳۸۳). تفسیر نور، ج۲. تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن.

۴۱. قرائتی، محسن. (۱۳۸۷). امر به معروف و نهی از منکر. تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن.

۴۲. قرشی، سید علی اکبر. (۱۳۷۱). قاموس قرآن، ج۴. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۴۳. قرشی، سید علی اکبر. (۱۳۷۷). تفسیر أحسن الحدیث، ج۴. تهران: بنیاد بعثت.

۴۴. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۶۹). أصول الکافی، ج۳. تهران: کتاب فروشی علمیه اسلامیه.

۴۵. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی، ج۲، ج۵. تهران: دار الکتب الإسلامیة.

۴۶. کوک، مایکل. (۱۳۸۵). امر به معروف و نهی از منکر در اندیشه اسلامی. ترجمه احمد نمایی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

۴۷. کوئن، بروس. (۱۳۸۳). درآمدی به جامعه‌شناسی. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر توتیا.

۴۸. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی. (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار، ج۷۵، ج۹۷. بیروت.

۴۹. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی. (۱۳۶۴ش). ترجمه بحار الأنوار، ج۱. تهران: کتابخانه مسجد ولی عصر.

۵۰. محمد، محمدی ری شهری. (۱۳۷۷). ترجمه میزان الحکمۀ، ج۱. قم: دارالحدیث.

۵۱. مسعود بن عیسی، ورام بن أبی فراس. (۱۳۶۹ش). مجموعه ورام، آداب و اخلاق در اسلام. مشهد: آستان قدس رضوی.

۵۲. مسعودی، محمد اسحاق. (۱۳۸۶). آموزش ملی امر به معروف و نهی از منکر. تهران: پیام آزادی.

۵۳. مصباح یزدی، محمد تقی. (۱۳۹۲). بزرگترین فریضه. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

۵۴. مصطفوی، حسن. (۱۳۶۰ش). مصباح الشریعۀ و مفتاح الحقیقۀ. تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.

۵۵. مصطفوی، حسن. (۱۳۸۰). تفسیر روشن، ج۹. تهران: مرکز نشر کتاب.

۵۶. مطهری، مرتضی. (۱۳۹۳). حماسه حسینی، ج۲. تهران: صدرا.

۵۷. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴). تفسیر نمونه، ج۶، ج۱۲، ج۲۴. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۵۸. موسوی همدانی، سید محمد باقر. (۱۳۷۴). ترجمه تفسیر المیزان، ج۱۱. قم: انتشارات اسلامی.

۵۹. مؤدب، سیدرضا. (۱۳۷۹). اعجاز القرآن در نظر اهل بیت عصمت (ع). قم.

۶۰. نوری، حسین بن محمد تقی. (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج۱۲. قم: مؤسسۀ آل البیت.

مجله اختلالات جنسی و روانشناختی